

НОВА ПУБЛІКАЦІЯ ДЖЕРЕЛ З ІСТОРІЇ ЗАКАРПАТТЯ

Наприкінці позаминулого року побачило світ видання "Юрій Жаткович як історик та етнограф". У ньому вперше опубліковано українською мовою чотири праці відомого закарпатського ученого і культурно-освітнього діяча, а також 83 його листи до В.М. Гнатюка. Епістолярну спадщину Ю.Ю. Жатковича виявив, вивчив і підготував до друку доктор історичних наук, професор Ужгородського національного університету Олег Сергійович Мазурок. Так само як і окремі наукові розвідки історичного та етнографічного характеру. Ще треба підкреслити, що публікація листів та історіографічних джерел супроводжується ґрунтовними вступними статтями О.С. Мазурка, що допомагають читачам краще зрозуміти особливості епохи, в яку жив і творив Ю.Ю. Жаткович. Сказане відноситься і до численних приміток, що супроводжують публікації.

Зробимо спробу дати глибший аналіз згаданого видання. Спочатку коротко торкнемось питання епістолярної спадщини Ю.Ю. Жатковича (1855-1920). Його листи до відомого українського ученого В.М. Гнатюка (1871-1926) наш колега виявив у далекому тепер 1968 році у Центральному державному історичному архіві України (м. Львів) та у Львівській державній науковій бібліотеці ім. В. Стефаника. За час, що минув, він скрупульозно їх вивчив, а окремі опублікував протягом 1995-1996 років. І тільки у рецензованій праці науковець вперше опублікував переважно більшість згаданих листів (83 із 89). Вони складають значну частину книги (с. 27-102) і охоплюють період 1895-1914 років (до речі, датування окремих листів зроблено О.С. Мазурком). Зміст листів доводить, що вони є дуже цінним джерелом з історії Закарпаття, а також характеризують суспільно-політичні, мовні та деякі інші погляди Ю.Ю. Жатковича.

Із листів Жатковича до Гнатюка довідуємось, що наш земляк вважав русинів Закарпаття автохтонним населенням, що відноситься до українського етносу. Так, у

листі від 16 грудня 1896 року він писав: "Я по убіженію держу себе сыном малоруського народа, того народа, который совсім так отдільный е от великорусского, як наприклад, от польського или болгарского" (с.53). Це ж саме він підтвердив і у листі від 16 вересня 1899 року (див.: с. 78).

Що стосується української мови, то Жаткович виступав за її загальноукраїнський характер, але у той же час сам писав "язичієм". Він твердив, що мова, якою творив І.П. Котляревський та його сучасники, є більш зрозумілою, ніж та, яку використовували у другій половині XIX і на початку XX століть галицькі учені та культурно-освітні діячі народовецького напрямку (на його думку, це був "испольщенный язык") (див. лист від 16.02.1897., с. 57). Крім того, він вважав антируським закон № XVIII від 1897 року, згідно якого угорська мова стала обов'язковою в народних школах Закарпаття.

У листах Жатковича до Гнатюка чимало місця відведено характеристиці закарпатської інтелігенції русинського (українського) походження. Юрій Юрійович із жалем констатує той факт, що навіть серед священників є багато таких, "котори ледви знають читати Требник, но розуміти по-руски не розуміють ничего" (лист від 30.10.1895 р., с. 29). Крім того, значна частина місцевої інтелігенції, в тому числі й письменники, "не токмо самі приліпляються упорно ко велико-руському литературному языку, но и народ сим языком желают просвіщати" (с. 30).

В епістолярній спадщині Жатковича знаходимо й оцінку виборчої системи Угорського королівства. Так, у листі від 4 січня 1896 року він пише: "У нас май тяжко еще русинові зайти у сейми, як у Вас (у Східній Галичині. – М.О., О.С.)..." (с. 32). Далі говориться про те, що на виборчу кампанію треба потратити значну суму грошей – 10-15 тисяч золотих, а це не під силу трудящій людині ("я не упознаю у нас такого русина, котрий

мог бы за один выбор только грошей уда-ти”, с. 33). Отже, тогочасна виборча система була вкрай несправедливою.

У листах Жатковича знаходимо ще один цікавий момент, що має відношення до вищевикладеного. Це умови заняття політичною діяльністю. На його глибоке переконання, діяльність, направлена на захист інтересів простого народу та краю взагалі, є небезпечною, бо і “найменше проявлення народного духа” влада негайно оголосить “уголовним преступлением” (лист від 17.1.1896 р., с. 34). Саме цим і пояснює Жаткович свою неучасть у політичному житті краю.

Жаткович звертає увагу на необхідність піднесення освіти народу, бо “мало у нас теперь грамотных людей” (лист від 17.2.1896 р., с. 36). А ще, на його думку, необхідно відкривати читальні. Крім того, у листі від 17 червня 1896 року він перераховує видання львівської “Просвіти” (читанки, руська азбука, руська граматики та ін.), заборонені для використання у навчальному процесі міністерством освіти Угорщини.

Із опублікованої епістолярної спадщини Жатковича можна дізнатися про його наукові та літературні уподобання. Дуже часто зустрічається прохання вислати той чи інший твір, те чи інше періодичне видання. Серед замовлених видань найперше згадаємо “Руську Правду”, “Слово о полку Игоревім”, “Поученіє Володимира Мономаха дітям”, праці М.С. Грушевського, М.І. Костомарова, С.Ф. Томашівського, Я.Ф. Головацького, М.П. Драгоманова, Б.Д. Грінченка, Д.І. Іловайського, В.Б. Антоновича, Д.І. Яворницького, Ю.А. Целевича, твори Т.Г. Шевченка, Марка Вовчка, І.С. Нечуя-Левицького, І.П. Котляревського, Ю.О. Федьковича, І.Я. Франка, А.П. Чехова та ін. Окремі праці та літературні твори Жаткович з успіхом перекладав на угорську мову. Звертаємо увагу на той факт, що у своїх листах він, як правило, давав оцінку тим виданням, які опрацьовував.

Отже, зміст епістолярної спадщини Ю.Ю. Жатковича характеризує його, як

ученого, що стояв на прогресивних політичних і наукових позиціях і щиро вболівав за долю рідного краю взагалі та трудяще населення зокрема. Думається, що опубліковані листи допоможуть краще визначити місце цієї непересічної особистості в історії Закарпаття.

Наступною опублікованою “Історію історіографії угорських русинів” (с. 131 - 153). Вперше вона побачила світ угорською мовою у 1890 році у журналі “Századok” (“Століття”). Цінність цього дослідження полягає в тому, що Жаткович намагається (і досить успішно) визначити початок розвитку історичної думки на Закарпатті і дати оцінку окремих її представників, а саме: М. Андрелли, Д. Бабиловича, А. Дейчі, І.Базиловича, І. Баттяні, К. Швартнера, М. Лучкая, К. Мейсароша, Г.І. Бідермана, І. Дулішковича. Аналіз наукової спадщини цих дослідників дається на основі їх відповіді на п’ять питань, що стосуються історії краю. Це наступні питання: 1) час заселення Закарпаття русинами, 2) дата переселення на Закарпаття подільського князя Федора Корятовича та його роль у житті нашого регіону, 3) становище закарпатських русинів за феодальної доби, 4) прийняття русинами християнства та їх конфесійна приналежність, 5) час заснування Мукачівської греко-католицької єпархії. Даючи оцінку спадщини того чи іншого автора, Жаткович акцентує увагу на суспільно-політичній добі, в якій жив і творив історик, на його політичній орієнтації, етнічній приналежності тощо.

Із вищезгаданою працею Жатковича, що має історіографічний характер, частково пов’язана й інша. Маємо на увазі “Етнографический очерк угро-русских”, що також надрукована у рецензованій книзі (с. 161 - 246). У цьому дослідженні перші 8 розділів (із 28) містять значний історичний та історіографічний матеріал. Жаткович намагається дати відповідь на питання про походження русинів, їх розселення, прихід на Закарпаття Корятовича і його роль в культурному житті регіону,

правовий статус русинів на різних етапах історичного розвитку, вартісність доробку кращих представників краю – М. Андрели, І. Базиловича, А.Ф. Бачинського, М.М. Лучкая, Ю.І. Гуци – Венеліна, В. Довговича, І. Дулішковича, І.І. Раковського, М.А. Балудянського, І.А. Сільвая, О.А. Митрака, О.В. Духновича, М.Ю. Гомічкова, Є.А. Фенцика, К.А.Сабова, В.Ф. Кімака та ін. (усього понад 30 осіб). Як справедливо наголошує О.С. Мазурок, згадані вісім розділів праці, – це “стислий нарис історії історичної та суспільної думки на Закарпатті протягом майже трьох століть” (с. 121). А ще робиться висновок про те, що й досі не написана комплексна, синтетична історія Закарпаття, яка б відповідала сучасним вимогам історичної науки.

Крім вищезгаданого, акцентуємо увагу й на інші важливі аспекти праці Жатковича “Етнографический очерк угор-русских”. Написана вона була угорською мовою в 1895 році, а потім на прохання Гнатюка перекладена на українську. Частково опублікована у другому томі “Етнографічного збірника” (Львів, 1896). У статті, що передує теперішній її публікації, О. Мазурок детально зупиняється на усіх перипетіях, пов’язаних із її друкуванням у Львові у середині 90-х років XIX століття та дає їй всебічний і глибокий аналіз. Він вважає Жатковича талановитим етнографом, який добре знав народні звичаї, традиції, побут. І дуже відрадно, що усе це нарешті дійшло до читача (в тому числі вчених та красзнавців).

Ще додамо, що праця “Етнографический очерк угор-русских” написана живою, уживаною наприкінці XIX століття мовою, читається досить легко, з великим інтересом та зацікавленням. Тут міститься чимала інформація про походження русинів, їх народний календар, одяг, їжу, весілля, похорони, особливості ведення ними господарства (рільництво, тваринництво, городництво, садівництво), церковне та літературне життя. Певну увагу приді-

лено й сусідам закарпатських русинів. Упорядник рецензованої книги справедливо підмітив, що усе написане Жатковичем “прийшло не тільки через його свідомість як вченого, а й через його серце, його поетичну душу” (с. 158). Переконані, що згадана праця Жатковича є вагомим внеском в історіографію етнографії Закарпаття позаминулого століття і без її використання не обійдеться жодний вчений, що досліджує етнографічні проблеми краю.

У рецензованій праці вміщено й працю Ю.Ю. Жатковича “Монографія села Стройна” (с. 247-262). Вона була написана у 1900 році і тоді ж опублікована угорською мовою. Відтоді ніде не публікувалась. І тільки через 101 рік її було надруковано українською мовою, в чому безперечна заслуга професора О.С. Мазурка. Як бачимо, Жаткович був одним із перших авторів дослідження про окремих населений пункт. Тут він розкрив такі питання, як територія села, його рельєф, віддаленість від Сваляви, структура сільських земельних угідь (згідно кадастру), розподіл землі за формою землеволодіння, етнічний склад сільського населення та його конфесійна приналежність, розміри земельного податку, кількість сімей та житлових будинків, кількісні показники поголів’я худоби, заняття стройнян (рільництво, тваринництво, робота в каменоломні, випалювання деревного вугілля, заняття ремеслом тощо), харчування жителів села, диференціація населення у залежності від матеріальних статків, види податків та їх кількісні показники, види та обсяг видатків селян (на одяг, продукти харчування, сплату боргів та ін.), вартість нерухомого майна жителів села, членство окремих із них у Свалявській кредитній спілці, висока побожність селян, їх покірність чиновникам, стан здоров’я жителів села (багато з них хворіють на зоб), функціонування місцевої школи тощо. О.С. Мазурок переконаний що у цій праці, “як у краплині роси, відбивалася специфічна історія закарпатського села кінця

XIX ст.” (с. 160). З чим ми цілком і повністю погоджуємось та висловлюємо впевненість, що публікація згаданої праці Жатковича українською мовою надихне окремих наших сучасників на написання подібних досліджень.

Завершує основну частину рецензованого видання публікація листа Ю.Ю. Жатковича до В.М. Гнатюка від 27 липня 1898 року (с. 273-278). Важливість згаданого джерела визначається його цінною інформацією про етнічні кордони угорських русинів, що проживали в семи комітатах Угорського королівства (Мараморош, Угоча, Берег, Унг, Земплин, Саболч, Сатмар). Жаткович виділив “чисто руські” населені пункти, “мішані” (де спільно з русинами жили словаки або угорці) і такі, де проживали угорці греко-католицького сповідання.

Додамо, що публікацію згаданого листа також супроводжує вступна стаття О.С. Мазурка. У ній виділимо кілька важливих, з нашого погляду, моментів. По-перше, тут подано ґрунтовну інформацію про історію зацікавлення проблемою етнічних кордонів і чисельністю русинів Угорщини (Австро-Угорщини) з боку українських та російських вчених. По-друге, окремо проаналізовано внесок В.М. Гнатюка у вивчення згаданої проблеми. По-третє, на основі змісту листа упорядником зроблено важливі підрахунки, що торкаються таких питань, як кількість населених пунктів, де проживали русини (в тому числі в розрізі семи згаданих комітатів), етнічна структура міст і сіл означеного регіону тощо. Аналогічні підрахунки зроблено й по населених пунктах, в яких мешкали виключно угорці греко-католицької конфесії. Вступну статтю О.С. Мазурок доповнив двома таблицями, складених на основі даних угорської статистики, – “Релігійна структура населення Закарпаття по комітатах в 1900 р.” (с. 270) і “Релігійна структура

міського населення Закарпаття в 1900 р.” (с. 271).

Завершується рецензоване видання укладеною вперше бібліографією публікацій Ю.Ю. Жатковича (с. 279-282), а також фотоілюстрацією будинку, в якому жив наш славний земляк у Стройному, ксерокопіями автографів його листа до В.М. Гнатюка від 16 вересня 1899 року та передмови до праці “Етнографический очерк угро-русских” (с. 285-287). Вищеперераховані додатки є органічним доповненням до основної праці.

Відзначаючи високий науковий рівень рецензованого видання, зауважимо, що воно не позбавлене деяких недоліків. Їх складають переважно друкарські помилки, серед яких назвемо такі: замість слова “сьогоднішній” надруковано “сьогодні” (с. 126), “Анрей Попович” замість “Андрей Попович” (с. 180), “Моя найкраща газета” замість “Моя найкраща книга” (с. 99 прим. до 45, листа) та ін. Зустрічаються й неточності в написанні угорських назв. Наприклад, “Magyarország” замість “Magyarország” (с. 11), “Nagy Vilag” замість “Nagy Világ” (с. 11), “Ungvar” замість “Ungvár” (с. 281,282) та ін. Однак вищеперераховані недоліки й неточності не є суттєвими і жодним чином не впливають на зміст книги.

Отже, вихід у світ книги “Юрій Жаткович як історик та етнограф” – помітна подія не тільки у крайовій, але й у всеукраїнській історіографії. Бо саме завдяки наполегливій і скрупульозній праці О.С. Мазурка набагато ширше коло дослідників одержало можливість познайомитись і вивчити найголовніші праці історичного та етнографічного характеру, а також епістолярну спадщину (її публікують вкрай рідко) Ю.Ю. Жатковича. Залишається висловити надію, що благодієнна справа, розпочата професором О.С. Мазурком, матиме успішне продовження.

Олашин М.В. (Ужгород),
Сліпецький О.С. (Ужгород)